

6. Leontyev, A. A. (2003). *Psikholynhvystycheskaya Ekspertyza Ksenofobyu v Sredstvakh Massovoy Informatsyy* [Psycholinguistic Expertise of Xenophobia in Mass Communications]. Moscow: Smysl.

7. Khvorost, K. (2012) The impact of information of political discourse on individual. In: *Applied Psycholinguistics: Positive Effects and Ethical Perspectives.*, G. Mininni, A. Manuti, Eds. Milano: FrancoAngeli. 2, 295–305.

Діана Терехова

Київський національний лінгвістичний університет
dterekhova@ukr.net

АНАЛІЗ АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ СЛІВ-СТИМУЛІВ МИР / МИР / МИР У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Received March, 26, 2014; Revised March, 28, 2014; Accepted April, 18, 2014

Анотація. Традиційним методом дослідження мовної свідомості є вільний асоціативний експеримент. Дослідження мовної свідомості за допомогою асоціативного експерименту дають можливість виявити не лише системність змісту образу свідомості, що стоїть за словом у певній культурі, а й системність мовної свідомості як цілого; воно репрезентує унікальність образу світу в кожній культурі. У статті подано зіставний психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слів-стимулів МИР / МИР / МИР, який показує спільні та відмінні риси відповідних фрагментів образів світу українців, росіян та білорусів. У дослідженні використано «асоціативний гештальт» для структурування асоціативного матеріалу. Виявлено та проаналізовано ядро «асоціативного гештальту» у кожній мові, а також периферійні зони. Найбільші розбіжності виявлено: по-перше, у різній кількості зон у трьох гештальтах; по-друге, у наявності окремих зон лише в певному гештальті на відміну від інших; по-третє, у різному обсязі зон, що визначає їхній рейтинг та місце в гештальтах; по-четверте, у кількісному та якісному складі зон; по-п'яте, у ядрах гештальтів.

Ключові слова: образ світу, мовна свідомість, асоціативний експеримент, асоціативне поле, асоціативний гештальт.

Terekhova, Diana. The Analysis of Associative Fields of Words-Stimuli МИР / МИР / МИР (PEACE) in East-Slavonic Languages.

Abstract. The free associative experiment is the traditional language awareness method of studying. Language consciousness investigations via associative experiments permit to represent the system of linguistic consciousness (not only the extent of a certain words in their reflections in mind) as a coherent and cohesive unit. It shows a unique picture of the world in each culture. The article is devoted to comparative psycholinguistic analyses of the associative fields of the words-stimuli МИР / МИР / МИР (peace). Common and specific features of the corresponding parts of the world reflection in minds of the Ukrainians, the Russians and the Byelorussians are described in it. Associative gestalt was used in our research to make a structure of all the research associative materials. The nuclear and periphery of the associative gestalt was defined in each language under analyses. The largest differences are found: 1) in different number of zones among three gestalts; 2) in existence of separate zones just in a certain gestalt in contrast to others; 3) in different zones' degree that defines their rank and position in gestalts; 4) in quantitative and qualitative zones' composition; 5) in gestalt kernels.

Keywords: the world reflection, linguistic consciousness, associative experiment, associative field, associative gestalt.

Терехова Диана. Анализ ассоциативных полей слов-стимулов МИР / МИР / МІР в восточнославянских языках.

Аннотация. Традиционным методом исследования языкового сознания является ассоциативный эксперимент. Исследования языкового сознания с помощью ассоциативного эксперимента дают возможность выявить не только системность содержания образа сознания, стоящего за словом в определенной культуре, но и системность языкового сознания как целого; они репрезентируют уникальность образа мира в каждой культуре. В статье представлен сопоставительный психолингвистический анализ ассоциативных полей слов-стимулов МИР/МИР / МІР, который показывает общие и отличительные черты соответствующих фрагментов образов мира украинцев, русских и белорусов. В исследовании использован «ассоциативный гештальт» для структурирования ассоциативного материала. Выявлено и проанализировано ядро «ассоциативного гештальта» в каждом языке, а также периферийные зоны. Наибольшие различия выявлено: во-первых, в разном количестве зон в трех гештальтах; во-вторых, в наличии отдельных зон только в определенном гештальте; в-третьих, в разном объеме зон, что определяет их рейтинг и место в гештальте; в-четвертых, в количественном и качественном составе зон; в-пятых, в ядрах гештальтов.

Ключевые слова: образ мира, языковое сознание, ассоциативный эксперимент, ассоциативное поле, ассоциативный гештальт.

Вступ

Психолінгвістичні дослідження останніх десятиліть висвітлюють намагання вчених всебічно дослідити мовну свідомість представників різних етносів. Особливої актуальності набули міжкультурні зіставлення мовної свідомості представників різних народів, оскільки саме вони висвітлюють специфіку зіставлюваних фрагментів образів світу, що стоять за словом. Мовну свідомість сучасні психолінгвісти розуміють як сукупність образів свідомості, які формуються та вебалізуються за допомогою мовних засобів – слів, вільних та стійких словосполучень, текстів та асоціативних полів (Tarasov 2000: 26).

Метв статті – провести зіставний аналіз асоціативних полів стимулів-корелятивів МИР / МИР / МІР у трьох східнослов'янських мовах, отриманих унаслідок проведення вільного асоціативного експерименту на початку ХХІ століття в Україні, Росії та Білорусі, задля виявлення загальних та етноспецифічних рис образів мовної свідомості українців, росіян та білорусів.

У дослідженнях останніх десятиліть вивчення поняття *мир* здійснювалося в різних напрямках. Так, найбільше філологічних праць учених присвячено вивченню цього поняття в значенні «світ», зокрема християнського православного світу (Л. М. Багманова, 2013; Г. В. Шмельова, 2000), природного, культурного, духовного світу поезії, прози, творчості загалом окремих письменників і поетів (наприклад, С. А. Щербаков, 2013; В. О. Веселова, 2012; О. А. Полякова, 2012; Н. О. Широкова, 2012; А. Ю. Мельникова, 2011; О. В. Летохо, 2010; І. Е. Луніна, 2010; К. Е. Слабких, 2010; Х. Н. Темаєва, 2010; О. А. Касатих, 2009; Г. І. Романова, 2009; Ж. М. Колчина, 2007; С. Г. Войткевич, 2006; О. А. Тахо-Годі, 2004; О. М. Захаров, 2002; О. А. Іванова, 2000), національного світу (О. А. Малкіна, 2008; Т. О. Фесенко, 1999; Т. Ф. Коляда, 1996), сімейно-родинного світу

(О. Ф. Амзаракова, 2005; Т. В. Краюшкіна, 2004), дитячого світу (Г. С. Матвеева, 2009; О. В. Чеботаєва, 2007; І. П. Амзаракова, 2005; С. В. Попова, 2005; Н. Г. Бочаєва, 2000), внутрішнього, духовного світу (Н. А. Мороз, 2006; М. А. Чегодаєва, 2005; М. А. Ерьомін, 2004; М. І. Ніколаєв, 1998), світу музики (Р. Т. Шаймарданова, 2006), світу символів та образів фольклорних джерел (О. А. Арапов, 2012; А. В. Максимов, 2003) тощо.

Вивчення миру як стану суспільства репрезентовано значно вужче. Зазвичай такі праці викладено в соціологічному або політологічному аспекті (О. В. Мартыненко, 2003). У лінгвістичній царині зазначений ракурс вивчення цього поняття подано поодинокими розвідками, наприклад, дослідження градієнт-концепту «дружба – мир – ворожнеча» в російській та англійській лінгвокультурах (О. М. Лунцова, 2008); вираження концепту «мир» у мові бретонського фольклору (А. Р. Мурадова, 2002); дослідження війни та миру в російській діловій писемності кінця XVI–XVII століть (Н. В. Соловйова, 2005); вивчення концепту «мир» крізь цінності російської культури (Ю. С. Степанов, 2001) тощо. Отже, з огляду на зазначене вище та відповідно до того, що уявлення про мир входять до ключових фрагментів образу світу представників кожного народу, дослідження мовної свідомості носіїв східнослов'янських мов, що стоїть за словом-стимулом МИР у трьох етнокультурах, актуальне і вчасне. Вивчення мовної свідомості носіїв близькоспоріднених мов, які перебували тривалий час у культурному та мовному контакті, є важливим також у контексті розв'язання проблем міжкультурної комунікації.

Наукові результати виявляються у встановленні спільних і відмінних рис образів мовної свідомості в даних фрагментах образів світу українців, росіян та білорусів.

Як зазначає Н. В. Соловйова, семантичну основу концепту «мир» (загально слав. *мігь) складають смисли 'разом', 'загальний', 'цілий', пов'язані з уявленням пращурів з образом колективу, об'єднаного на основі сумісного ритуалу (Solovyova 2005: 3–4). Інше значення цього слова в лексико-семантичній опозиції *війна – мир* розвинулося пізніше і є результатом формування абстрактних понять «війна» та «мир».

Ю. С. Степанов із погляду семантики в російській мові називає два слова *мир*, які є омонімами: 1) мир – всесвіт, система світобудови як ціле; 2) мир – спокійні відносини, відсутність війни, сперечань (Stepanov 2001: 86). На думку вченого, первинне суміщення цих значень в одному слові та поєднання двох уявлень в одному вихідному концепті постійно проявляється в культурі та є її константою.

У дослідженні нас цікавило вивчення цього слова-стимулу саме в другому значенні, проте запропонований стимул викликав різноманітні реакції, у тому числі й такі, що репрезентують його первинне значення.

В. В. Жайворонок у словнику «Знаки української етнокультури» пропонує такі значення слова *мир*: 1) давня назва землі з усім, що на ній існує; світ; 2) усе живе, що оточує нас, лише люди; 3) громада і ширше – народ; 4) життя мирян; світське життя на протилежність монастирському; 5) згода, злагода, відсутність збройної

боротьби, війни (Zhayvoroнок 2006: 363–364). Усі зазначені позиції виявили себе в результатах експерименту.

Методи дослідження

Найбільш розробленим у психолінгвістиці методом дослідження мовної свідомості є асоціативний експеримент, який завдяки охопленню великої кількості респондентів та відповідного аналізу матеріалу робить його незамінним для виявлення специфіки образів мовної свідомості представників певного етносу.

Психолінгвістичне дослідження, до складу якого входила низка асоціативних експериментів (вільний і спрямовані), проводилося в різних містах зазначених країн. До експерименту було залучено студентів вищих навчальних закладів (по сто представників від кожної етнокультурної спільноти).

Процедура дослідження та обговорення результатів

Зупинімося на результатах вільного асоціативного експерименту. Загалом на стимули МИР / МИР / МИР було викликано по 100 реакцій у кожній мові, проте відрізняється кількість асоціатів (49, 54, та 46, відповідно, в українській, російській та білоруській мовах).

Перші спільні та відмінні риси виявлено в ядрах асоціативних полів, які наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Ядра асоціативних полів
стимулів МИР / МИР / МИР**

№ з/п	Ядро асоціативного поля стимулу МИР	Ядро асоціативного поля стимулу МИР	Ядро асоціативного поля стимулу МИР
1.	спокій (14)	война (11)	дружба (15)
2.	війна (9)	земля (5)	труд (6)
3.	дружба (6)	планета (5)	згода (6)
4.	злагода (4)	покой (5)	спаккой (5)
5.	–	Вселенная (4)	сяброўства (5)
6.	–	дружба (3)	война (р.) (4)
7.	–	любовь (3)	май (р.) (4)
8.	–	май (3)	свет (4)
9.	–	свет (3)	–
10.	–	спокойствие (3)	–
11.	–	труд (3)	–

Найчастотніші реакції репрезентують насамперед розбіжності в сприйнятті зазначених стимулів представниками трьох етносів. Так, українці пов'язують

поняття «мир» насамперед зі спокоем (МИР – *спокій* (14)); росіяни сприймають його в опозиції до поняття «війна» (МИР – *война* (11)); білоруси – як такий, що забезпечується дружніми товариськими стосунками (МИР – *дружба* (15) та подальші асоціації: *згода* (6), *сяброўства* (5)). Ці уявлення про мир загалом властиві представникам трьох народів, однак частотність відповідних реакцій вказує на дещо нижчий ступінь актуальності цих понять для інших груп респондентів. Наприклад, сприйняття миру як опозиції війні властиве й українським, і білоруським респондентам (МИР – *війна* (9) / МИР – *война* (р.) (4)); розуміння миру як мирного співіснування з іншими простежуємо також у реакціях українців (МИР – *дружба* (6), *злагода* (4)) та росіян (МИР – *дружба* (3), *любовь* (3)); спокійний плин часу й перебіг подій виражено у відповідних асоціаціях російських (МИР – *покой* (5), *спокойствие* (3)) та білоруських респондентів (МИР – *спакой* (5)).

Типовим для росіян і білорусів є сприйняття поняття «мир» у поєднанні з поняттями *май* (3), *труд* (3) / *май* (р.) (4), що відбиває риси спільного історичного минулого та радянські традиції проведення першотраневих свят.

Специфічним для російських респондентів є сприйняття зазначеного поняття в космічному контексті: МИР – *планета* (5), *Вселенная* (4), що спостерігалось вже раніше під час вивчення інших слів-стимулів, зокрема ЗЕМЛЯ.

Отже, виявлені загальні та специфічні риси образів мовної свідомості представників східнослов'янських народів у повному обсязі простежимо на матеріалі ядерних і периферійних зон зазначених асоціативних полів.

Аналіз асоціативного поля загалом проведено за методикою асоціативного гештальту, який надає можливість докладно показати його структуру та наповнення, що є важливим при міжкультурному зіставленні слів-стимулів. За визначенням Й. А. Стерніна, гештальт – це закріплений за словом цілісний образ, який поєднує чуттєві й раціональні елементи, а також об'єднує динамічні та статичні аспекти відображуваного об'єкту або явища [Sternin, Vykova 1998: 37]. У сучасному розумінні гештальт трактують як образ, зразок, схема, структура, особистість, фігура. Ми використовуємо асоціативний гештальт як суцільний образ, що має чітку структуру в межах асоціативного поля.

Беручи до уваги обсяг статті, на жаль, не маємо можливості навести в розгорнутому вигляді гештальти кожного з досліджуваних слів-корелятивів, проте продемонструємо результати роботи в підсумковій табл. 2. У ній відображено виявлені зони гештальтів та їхній обсяг у відсотковому складі.

Характеризуючи гештальти асоціативних полів у трьох східнослов'янських мовах, слід зазначити подібність (але не тотожність) їхніх структур, наявність у них більшості визначених зон, що пояснюється об'єктивними причинами сприйняття даного явища в межах спільного культурно-історичного контексту та існуванням в образах свідомості представників трьох народів загальних культурних констант.

Таблиця 2

**Зони гештальтів асоціативних полів
стимулів МИР / МИР / МІР**

№ п/п	Зони гештальтів	Українська мова, %	Російська мова, %	Білоруська мова, %
1.	Ознаки	35	24	39
2.	Війна	9	11	8
3.	Місце	6	6	4
4.	Ремінісценції	4	11	12
5.	Астронім	4	11	9
6.	Емоційний стан людини	4	4	2
7.	Люди	4	4	–
8.	Порівняння	3	7	5
9.	Характеристики	3	4	–
10.	Ставлення	3	2	3
11.	Життя	3	2	2
12.	Символ	3	2	1
13.	Модель світу	1	3	1
14.	Свято	1	1	1
15.	Матеріальний стан	3	–	1
16.	Почуття	2	1	2
17.	Час	2	1	1
18.	Атрибути	2	1	–
19.	Держава	2	1	–
20.	Світ	2	–	2
21.	Релігійні поняття	1	1	–
22.	Пора року	1	–	–
23.	Історичні події	1	–	–
24.	Буття	–	1	–
25.	Частини тіла	–	1	–
26.	Сфера послуг	–	1	–
27.	Флора	–	1	1
28.	Мистецтво	–	–	2
29.	Періоди життя людини	–	–	1
30.	Родина	–	–	1
Усього зон		23	23	20

Розбіжності виявлено в такому: по-перше, у різній кількості зон. Найменше їх у гешталті білоруської мови – 20, а більше – у гештальтах української та російської мов – 23.

По-друге, у наявності окремих зон лише в одному гешталті, наприклад: зони «Пора року» (МИР – *весна*), «Історичні події» (МИР – *Берестейський*) виявлено в гешталті української мови, «Буття» (МИР – *бытие*), «Частини тіла» (МИР – *руки*) – російської мови, а такі зони, як «Мистецтво» (МИР – *мастацтво*), «Періоди

життя людини» (МІР – *детство* (р.)), «Родина» (МІР – *сям'я*) – у гештальті білоруської мови.

По-третє, у різному обсязі зон, який визначає їхнє місце в ієрархії гештальтів трьох мов. Зокрема, зона «Війна» в гештальті російської мови має обсяг 11 %, відповідно, посідає другу позицію в гештальті, як і в гештальті української мови (9 %), а в гештальті білоруської мови четверту позицію (8 %).

Зона «Місце» відповідно до кількісних показників займає третю позицію в гештальті української мови (6 %), четверту – в гештальті російської мови (6 %), шосту – в гештальті білоруської мови (4 %). Отже, кількісні показники навіть за умов повного збігу свого обсягу можуть по-різному розміщувати зони в ієрархії певного гештальту.

По-четверте, у співвідношенні кількісних показників і якісного наповнення кожної зони. Так, наприклад, у зоні «Ставлення», що наявна в трьох гештальтах, подано такі асоціації: МІР – *брехня, вічно, повага* / МІР – *феномен, чудо* / МІР – *добро, зло, необхіднасць*.

По-п'яте, у розбіжностях у ядрах гештальтів – двох найбільших за обсягом зонах.

Таблиця 3

**Ядра гештальтів асоціативних полів
стимулів МІР / МІР / МІР**

№ з/п	Ядро асоціативного гештальту стимулу МІР	Ядро асоціативного гештальту стимулу МІР	Ядро асоціативного гештальту стимулу МІР
1.	зона «Ознаки», 35 %	зона «Ознаки», 24 %	зона «Ознаки», 39 %
2.	зона «Війна», 9 %	Зони «Війна», «Ремінісценції», «Автонім», 11 %	зона «Ремінісценції», 12 %

Ядра гештальтів становлять насамперед зони «Ознаки» в трьох мовах, проте кількісні показники (35 %, 24 %, 39 %) і якісне наповнення (наприклад: *спокій (14), дружба (6), злагода (4), застій, братерство, відносини, затишшя, згода, порядок / покой (5), дружба, спокойствие, лад, взаємність, гармонія / дружба (15), згода, спакой, сяброўства (5), цішыня, гармонія, лад, неабсяжнасць*) почасти відрізняються в кожній зоні. Такі погляди традиційно зберігаються в кожному етнокультурному середовищі та зафіксовані в прислів'ях і приказках, наприклад: *Де мир і світ, там життя, як маків цвіт. Де мир і любов, там ніколи не летить кров. Жити в мирі можна лише тоді, коли це дозволить вам сусід. / Худой мир лучше доброй ссоры. Худой мир лучше доброй драки. Где лад, там и клад. / Лепей драуляная згода, чым залатая сварка. Хоць не пшнина, абы зацішна.* Другу позицію у ядрах гештальтів української та російської мов посідає зона «Війна», в ядрах гештальтів російської та білоруської мов – зона «Ремінісценції», окрім того, за кількісним показником у гештальті російської мови сюди входить і зона «Автонім». Отже, ядро гештальта в російській мові більше за обсягом порівняно з іншими за рахунок охоплення чотирьох зон та почасти

наближається за змістовністю і до ядра гештальту в українській мові, і до ядра гештальту в білоруській мові.

Висновки

У результаті проведеного аналізу виявлено найсуттєвіші загальні та специфічні риси образів мовної свідомості українців, росіян і білорусів. Найбільші розбіжності виявлено: по-перше, у різній кількості зон у трьох гештальтах; по-друге, у наявності окремих зон лише в певному гештальті на відміну від інших; по-третє, у різному обсязі зон, що визначає їхній рейтинг та місце в гештальтах; по-четверте, у кількісному та якісному складі зон; по-п'яте, у ядрах гештальтів. Важливими є найтонші відмінності і кількісного, і якісного плану, оскільки нелегко побачити національно-культурну специфіку близькоспоріднених народів на тлі багатьох спільних рис, зумовлених насамперед історико-культурним контекстом.

У подальшому вивчення відповідних фрагментів образів світу східних слов'ян буде поглиблено за рахунок опрацювання матеріалів спрямованих асоціативних експериментів.

Література

References

1. Tarasov, Ye. F. (2000). Aktualnye problemy analiza yazykovogo soznaniya [The key issues of the linguistic consciousness analysis]. *Yazykovoye soznaniye i obraz mira*. 24–33.
2. Solovyova, N. V. (2005). Leksika voyni i mira v russkoy delovoy pismennosti kontsa XVI–XVII vv.: lingvokognitivniy aspekt [The Lexis of War and Peace in Russian Business Documents of the Late XVI-XVII Centuries: Linguo-cognitive Aspect]. Minsk: Byelorussian State University.
3. Stepanov, Yu. S. (2001). Konstanty: Slovar russkoy kultury [The Constants: Dictionary of Russian Culture]. Moscow: Akademicheskii Proekt.
4. Zhayvoronok V. V. (2006) Znaky ukrayinskoj etnokultury. [Signs of the Ukrainian Ethnoculture]. Kyiv: Dovira.
5. Sternin, I. A., Bykova, G. V. (1998) Koncepty i lakoony [Concepts and Lacunes]. *Yazykovoye soznaniye: formirovaniye i funkcionirovaniye*, 33-39.

Ольга Василюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
sechmet1@yandex.ru

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРАТИВ ЯК ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАВМАТИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Received March, 15, 2014; Revised March, 28, 2014; Accepted April, 18, 2014

Анотація. У статті відображено результати теоретичного й емпіричного вивчення можливостей використання автобіографічного наративу в цілях діагностики травматичної